

ŁOŻE (407) *sb n*

o oraz e jasne (w tym w o 1 r. błędne znakowanie).

sg N łoże (62). ◇ G łoża (101). ◇ D łożu (7) *BierEz*, *BibRadz*, *BudBib*, *KochOdpr*, *KochPieś*, *GrabowSet*, *RybGęśli*; łożowi (2) *SkarŻyw*, *KuczbKat*. ◇ A łoże (93). ◇ I łożem (15); -em (1), -(e)m (14). ◇ L łożu (107). ◇ pl N łoża (4). ◇ G łoż (3); -ó- (1), -(o)- (2). ◇ A łoża (6). ◇ L łożach (9); -ach (5) *BibRadz*, *Calep*, *LatHar*, *WujNT* (2); -äch (4) *BibRadz*, *BudBib*, *RejPosWstaw*, *GostGosp*; -ach : -äch (1:1) *BibRadz*.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XIX w.*

1. Miejsce lub urządzenie służące do spania i leżenia; *lectus Murm*, *Mymer*¹, *BartBydgd*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *torus Mącz*, *Calep*, *Cn*; *lectica BartBydgd*, *Cn*; *cubile Calep*, *Cn*; *carista*, *currus BartBydgd*; *cubitus*, *hexaclinos*, *hexaphorus*, *intestinum opus*, *octophorus*, *sponda Mącz*; *accubitum*, *Gygarthus*, *stibadium Calep*; *latebrae*, *lectulus*, *lustrum*, *spelaeum Cn* (387) : *BierEz* C3v, N3v, Pv [2 r.], P2v; Członki twé [Jezu] mlodziuchné/ ij kołtki niewinné/ w ołtré łoże włożoné/ w chułtky obwinioné. *OpecŻyw* 19, 19, 43v, 58v [4 r.]; *ForCnR* E2; *Lectus*. *eyn beth ader eyn fydel bey dem tifch*. *Łoże*. *Murm* 146; *Mymer*¹ 29v; *HistJóz* B3v; *BartBydgd* 23, 80; *TarDuch* B3; *FalZioł* I 134d, IV 56a, V 62, 65 [2 r.], 69, 110; Obacz tu iaka fromota iest iestli promień floneczny ciebie na łożu naydzie, mowi święty Auguſtin. *WróbŻołt* pp5; *RejPs* 92; Zeznała yſch paneyey ſwoyey Zuchowłkyey v kthorey fluzila yeden rałz 11. grzyvien a drugi rałł polgrzywny vkradla wgisdebcze zmyeſzka pod pyerzyna na lozu *LibMal* 1546/116v, 1546/116, 1547/128v, 133v, 1550/155v (6); *HistAl* A4, L6v, Nv, N3v [2 r.]; A gdy to wyrzekł/ ryczał iako Lew/ po łożu ſię przewracaiąc/ i profząc aby daléi nieczytáno. *MurzHist* Gv, Ov; *MurzNT* *Matth* 9/7, *Mar* 7/4; *LubPs* hh5v, hh6v; *GroicPorz* hh4; *RejWiz* 31; *Leop* 2.Reg 4/11, *Eccli* 41/27, *Ez* 32/25; *RejZwierz* 24v, 140; *WyprKr* 98v, 99 [4 r.], 99v, 100 [3 r.], 100v (15); Widziałem ſen ktory mię przaltráſzył/ y wſzytki myłli me ktorem miał ná łożu ſwym [*cogitationes in cubili meo*]/ [...] zátrwożyły mię. *BibRadz* *Dan* 4/2, *Lev* 15/4, 5, *Rom* 13/13, *Apoc* 2/22, II 135d *marg* (14); Iudás ſyn Iakobow [...] iż ſie przeciw przyrodzeniu záchował/ vmarł podle żony ná łożu. *BielKron* 19v, 24 [3 r.], 37v, 42, 66, 131v (16); *Lectus etiam* *Łoże* ná ktorich przed czály do ſtoła ſiadano. *Mącz* 186d; *Tabulae quibus aliquid praesepiretur*, *Item pro fulcro tori discubitorii*, *Zádnia dełzyczká ná łożu którey ſie grzbietem ſpieráyą* *Mącz* 307b, 57b, c, 63c, 71a (17); *OrzQuin* G3v [2 r.]; *SienLek* 4v, 5, 11, 22, 34, 92v; *GórnDworz* T3 [2 r.], Gg6v; *HistRzym* 56 [2 r.], 59v, 80v [2 r.], 81, 81v; *RejPos* 74; *BudBib* *Iob* 7/13, 2.Par 24/25, *Canti* 3/1, 7, *Dan* 4/10 [7], *Tob* 14/13 (9); *BudNT* i8 *marg*, *Rom* 9/10; *Oczko* 19v, 26v; *Calag* 81b; *KochPs* 9, 61; [*Jakub*] wziął kámieñ/ y włożył pod głowę ſwoię/ y ſpał ná mieyſcu onym/ ná ták twárdym y vbogim łożu: miałto podułzki kámieñ/ á niebo miałto pierzyny máiąc. *SkarŻyw* 346, 153, 160, 166, 286, 411; zá goſciów groſz miło mu ſię nápic/ Nie każe ſię do łoża goſpodyniéy kwápic. *KochFr* 134; *ReszPrz* 45; *ReszList* 168; Y iuz mię noclég potkáć vczciwłzy nie może/ A ten zimny prog mułzę przyymowác zá łoże? *KochPieś* 29, 24; *KochPam* 81; *PudłFr* 66; *ArtKanc* B20; *KochWr* 28; *Paprup* I4; *Biclinium* –Miełce o dwu łożach. *Calep* 130b; *Gygarthus* łożena ktorim ſzalone albo opetane przywieszuią. *Calep* 467a, 243a, 274b, 588b, 1005b, 1075b; *GrabowSet* O2v; *LatHar* 4, 110; *RybGęśli* B2v; Odpowiedział mu on chory/ Pánie/ /nie mam człowieká/ ktoryby mię wpuſcił do ſadzawki gdy bywa poruſzona wodá:

Bo niź ia przyidę/ inŝy wnidźie przedemną. Rzekł mu Iefus: Wítań/ weźmi łoże tve á chodź [*Surge, tolle grabatum tuum et ambula*]. *WujNT Ioann 5/8* [przekład tego samego tekstu: *OpecŻyw 43v, 58v* [3 r.]; *RejPos 74*; *WujNT Matth 9/6, Ioann 5/11, 12*], *Matth 9/6, s. 101 marg, Mar 6/55, s. 319, Ioann 5/9 (9)*; *KmitaSpit A3*; Przy kącie pyłzne łoże, nád nim ząwieszony Namiotek z rozmáitých vtkány iedwabiow *CiekPotr 31*; *CzahTr C2*; *GoslCast 23*; *ZbylPrzyg B3*; Sławie będę godził/ nie tylko we zbroiey/ Ieft śmierć y ná łożu. Y ták pierzchliwego Smierci grzbiet ieft odkryt/ iák pierśi śmiáłego. *SzarzRyt C2*.

W charakterystycznych połączeniach: łoże brzydkie, chędogie, ciężkie, cudze, dobre, królewskie (2), kwitnące, miękkie, mokre (od łez), nieczyste, ostre, pozłociste, pyszne, stołowe, ubogie (2), wiszące, własne, złote; łoże sprawione [z czego]; łoża nieobrzczańców; łoża [czyjego] dotknąć się; łoża chować, mieć, nakrywać żałobą, nosić, odnieść, postawić [gdzie], przenieść [gdzie], puścić, umyć (łzami), wziąć (7); łoża na kamieniu, na powroziech; łożem brzydzić się; do łoża kwapić się, posłać [kogo], (przy)chodźić (2); ku łożu przystąpić (2), przywieść [kogo]; na łoża obalić się (3), położyć [co], porzucić [kogo]; na łożu ducha wypuścić, naleźć [kogo], nosić [kogo], obudzić się, podnieść się, pokłęknać, posadzić [kogo], przywiązać [kogo], siąść (3), szukać [kogo, czego] (2), ubić [kogo], ubrać [co], udawić [kogo], umrzeć (3), zabić [kogo] (3), zastać [kogo] (4); na łożu obracanie; krom łoża sprawiąć [co]; po łożu przewracać się; pod łoża zakraść się; pod łożem kopać doł, naleźć [co]; przy łożu stawać; u łoża być, stać; w łoża kłaść [co], nasłać [czego] (2); w łożu naleźć [co], niebaczyć [kogo]; za łoża przyjmować [co]; z łoża podnieść się, porwać się (3), ruszyć się, spaść, ukraść [co], wziąć [kogo] (4), zepchnąć [kogo] (2); za łoża przyjmować [co].

*W połączeniach szeregowych (8): BielKron 255; Intestinum opus, Nieyákie naczynie Tefzárskie w dóm potrzebne/ yáko yeft ftól/ łoże/ skrziniá/ łzafá. Mącz 173b, 259b; ftárzy óni ludzie nákládáli bárzo wiele/ áby lázienné albo ciepliczne páłace były co na kofztowniey[źe]/ á co nawefel[źe]/ [...] z tąd wonné perfumy/ wódki/ máści/ łożá/ kąpánia/ y inŝe nieófzácowané kofzty *Oczko 18v; SkarŻyw 480; ReszPrz 54; GórńRozm N2; GoslGosp 10*.*

Przysłowie: Iáko choremu pozłóciłte łoże/ Tákże też złemu łzczęście nie pomoże. RejZwierc 229v.

*Zwroty: »być na, w łożu« (4:1): Nie vprzykrzay mi fię/ iuzći drzwi zámkniono/ á dźiatki moie fą ná łożu zemną [*in cubili sunt*]/ y nie mogęc wftác ábychći dał. *BibRadz Luc 11/7*; Powiedamći wam Oney nocy będą dwa ná łożu iednym [*erunt duo in lecto uno*] *BibRadz Luc 17/34; BudNT 11/7; WujNT Luc 11/7, 17/34*.*

*»iść (a. pość) na łoże, do łoża« (3 : 1): *BierEz C3v; BierRozm 13*; Ieflic o fławę idźie/ kto więcéy pić może/ Dáięć przodek w tym męftwie: łam póyde ná łoże. *KochPieś 20*; Wzywałem cię wieczny Boże/ Idąc wieczór ná fwę łoże *KochFrag 19*.*

*bibl. »kłaść (a. stawiać, a. włożyć) pod łoża; łożem zgasić« = chować, ukrywać tylko dla siebie; sub(tus) lecto a. lectum ponere *PolAnt, (7:1)*: Nadto mowił iem/ Záli świecę zapálaia aby była podkorzec abo pod łoża włożona? *MurzNT Mar 4/21; BibRadz Mar 4/21, Luc 8/16*; Tego dárú Bożégo/ zákazał Pan Kryftus kłaść pod korzec/ álbo pod łoża *OrzQuin G3v*; Stárác łye o to pilnie mam/ ábym téy łáfki mnie dánéy/ y mnie raz ku łzáfunku vrzędnie zwierzonéy/ niezátłumił korcem iákiem/ álbo łożem fwym niezgásił. *OrzQuin G3v; WujNT Mar 4/21, s. 139, Luc 8/16*.*

peryfr. »mieć chędogie łoże« = *żyć dostatnio* (1): Nie vtracay dobr fwoich miey chędogye łoże/ Nędzǎ dobrze żadnemu vczynić nie może. *BielKom* C5.

»odpoczywać w łożu« (1): nie ieft podobno/ aby krol był w boiu/ a fluga odpoczywǎł w łożu. *OpecŻyw* 103.

»łożem opatrywać (a. podejmować) [kogo]« = *zapewnić nocleg, mieszkanie* [szyk zmienny] (2): *ReszHoz* 126; *ci* [Trynitarze] połpolicie pielgrzymow do Rzymu z połtronnych kráíow przychodzących przez trzy dni podeymuiǎ/ łtrǎwǎ/ łożem/ y inłzym opǎtrzeniem potrzebnym ich zǎkłádǎiǎc. *ReszList* 166.

»paść na łożu« (1): [Asenech] pokutowała za ono iž bałwaný chwaliłǎ maiǎc wolǎ nigdy tego nye tzynitz/ a padłzy na łożu barzo rzewno płakǎłǎ *HistJóz* B4v.

»(po)leżeć na łożu, w łożu; (u)kłaść się (a. położyć się, a. ledz itp.) na łożu, na łoże; leżący na, w łożu« [szyk zmienny] (12:2;6:6;8:2): Lezancz wlozu Pan Florian Bothurzinsky bendǎcz nyemocny na fwim czielie, [...] wezwǎł ksobie naprzoth mnye iawnego píarza nyzey napífane⁸⁰ *MetrKor* 59/75; *BierEz* Ev; *FalZioł* V 94 [2 r.]; *BielŻyw* 61; *LibMal* 1551/165v [2 r.], 166 [2 r.]; Gdy włzedł Alexander s Kxiǎżęty fwemi w on páłac/ nalezli człowiekǎ leżǎcego ná onym łożu złotym *HistAl* Lv; *GroicPorz* 11v; *Leop* 3.Esdr 3/6; *BibRadz Cant* 1/11, *Lev* 15/4, *Mar* 7/30; *BielKron* 62v, 83, 115v; *GórnDworz* Y7; *HistRzym* 41, 45v, 48v, 53, 54v, 84v; *HistHel* Dv; *BudNT Act* 9/33; Inn das Bett legen. Ná łoże położyć. Ponere in lectum. *Calag* 294b; *KochPs* 195; Accubitum – łoże naktorim wednie legǎmij. *Calep* 14a; *WujNT Matth* 9/2, *Mar* 7/30, *Act* 9/33; Czǎłem chorobę zmyśli [chytry dlužnik]/ kłǎdzie fię ná łoże *KlonWor* 73; *PudłDydo* B4v; Częłto ty rzewno płǎczelz ná fwym łożu leżǎc/ Niebożǎtko młodziuchne przez niego fię trwożǎc. *ZbylPrzyg* B3.

»położyć [kogo] na, w łożu, do łoża« [szyk zmienny] (4:2:1): Wzyǎł tedy Heliałz fynǎ iey [wdowy] y położył ná łożu [et posuit super lectulum suum *Vulg* 3.Reg 17/19]/ prośił Pǎnǎ Bogǎ áby wrocił dułżę k niemu *BielKron* 84v; *HistRzym* 81, 115v, 116v; *BudBib* 2.Par 16/14; *ReszList* 172; Károlus Cefarz/ [...] vyžrǎł chłopǎ opiłego/ á on opiwłzy fię ná vlícy leżǎł/ kazał go dworzǎńłkim chłopiętom do páłacu Cefǎrłkiego przynieść/ y w kofłtownym łożu położyć *WerGość* 245.

»(po-, u)śłǎć łoże; śłanie łoża; (po-, u)śłǎne łoże« = *stratus lectus* *Mqcz* [szyk zmienny] (5;1;9): *BierEz* B4v; *BartBydg* 80; Nazrzałem tam okienkiem Tamci łoże vłlane [!] Na nim leży pan z paniǎ *LudWieś* A2v; *GroicPorz* gg3v; *BielKron* 443; *Mqcz* 189b, 414d; *HistRzym* 52v; *KochMon* 33; Kobiercǎmi vsłǎłǎm łoże moie [cubile meum]/ kołdrǎmi y łznurǎmi Micraimłkiemi. *BudBib Prov* 7/16; *SkarŻyw* 552; *ReszHoz* 120; Córy łzlǎcheckie (zal fye mocny Boże) Płóm Bifurmǎńłkim brzydkie ścielǎ łoże. *KochPieś* 37; *OstrEpit* A2v; *PudłDydo* B4v.

»porzucić [kogo] na łoże« = *ukarać chorobǎ* (1): Oto porzucę iǎ ná łoże [mittam eam in lectum] (*marg*) zložę iǎ chorobǎ. (-)/ á ktorzy z niǎ cudzołożǎ/ w vćíłku wielkim będą *WujNT Apoc* 2/22.

»posłǎć [kogo] na łoże« = *ukarać chorobǎ* (1): [Pan BÓg za grzechy] otho nas chce posłǎć ná łoże/ to ieft/ frogieimi kǎźniǎmi/ wrzody/ niemocami pokǎrǎć ciǎłǎ nǎłze. *RejAp* 31.

»(po)wsta(wa)ć z łoża« = *cubitu surgere* *Mqcz* [szyk zmienny] (7): [Heliasz] mowil ku połłom: [...] wroćcie fię á powiedzcie krolowi: To mowi Pan Bog/ iž z łożǎ fwego nie włtǎnie [de lectulo ... non

descendes Vulg 4.Reg 1/4] á vmrze. *BielKron* [84²]v, 70v; *Mącz* 435b; Y wítał [król] iedney nocy z łożá fwego á fzedł ku fieltrze fwey *HistRzym* 31, 76v, 77; *ReszPrz* 45.

»siedzieć (a. siąść) na łożu, przy łożu, u łoża; przy łożu siedzący« [szyk zmienny] (2:1:1;2): przy nim [Popielu] fiedzieli v łożá *BielKron* 342; Ládáco powiádáią/ przy łożu fiedzęcy/ Miod/ Wino/ Máłmázyą/ s kołmátym pijęcy. *BielSat* D2v [*idem BielRozm*]; *BudBib Gen* 48/2; bogoboyni kápłani v chorych przy łożu fiedzác [...] do ćierpliwości y wfánia w Pánu Bogu nápominaią *ReszHoz* 118; *BielRozm* 27; *GosłCast* 56.

»sypiać (a. spać), śpiący, sen na łożu« = *dormire in lectis a. super lectum PolAnt* [szyk zmienny] (5:1:1): Thakze wnoczi do dworu wfchedłchi pana fpyaczego na lozu myeczem afch do fmyerchi vkloll *LibMal* 1548/145v; *BibRadz Amos* 6/4; *HistRzym* 116; Popędliwość/ zawiść/ záráfówanie/ wzrúfzenie/ lękanie śmierci/ gniew/ nieprzyiazń y czáfu odpoczynienia nocny fen ná łożu/ tyć rzeczy rozmáicie káždego vmysł trapią. *BudBib Eccli* 40/5, 2.Reg 4/7, *Amos* 6/4; Przez wiele lat [św. *Bernardyn*] ná łożu nie fypiał/ iedno ná łáwie nie rozebrány. *SkarŻyw* 460.

»wstąpić na łoże« (2): Iż gdy kto żonę poymuie: A idzie z domu do oycá/ Bywa iey podaná świecá: [...] Pierwey niż wfłąpi ná łoże/ Drugą świecę od fwey záżze. *BierEz* S2v; *LubPs* dd2v.

bibl. »łoże [czyje] wywrocic« = *uzdrowic kogo* (1): A tys miły panie wfzytko łoże iego wywrocil w niemoci iego [*Dominus opem ferat illi super lectum doloris eius*]. Uywrocil [!] skaził aby iego niepotrzebował. *WróbŻółt* 40/4.

Wyrażenia: »łoże boleści« (1): Pan bog iego wfpomóże na łożu boleści ie⁸⁰ [*super lectum doloris eius*]. *WróbŻółt* 40/4.

»głowa łoża, u łoża« = *caput lecti PolAnt* (2:1): *HistJóz* E3v; [*Dawid*] gdy fie krył ná pułczy przed krolem onym [...] czálfzę frebrną y olzczep w nocy wziął był w głowach v łożá iego. *RejZwierc* 204; *BudBib Gen* 47/31.

»śmiertelne łoże« (3): Zadna rzecz gniewu tego hámowác nie może/ Chybá moc nie człowiecza/ y śmiertelne łoże. *Prot* A3v; *ZapKościer* 1581/23, 1589/86.

Zestawienia: »łoże francuskie« (1): Namiotek do loza Franczufkie⁸⁰, czerwoni Adamaskowi *WyprKr* 100.

»włoskie łoże« (2): Namiot Kitaiki szarei a czerwonei. Do wlofkie⁸⁰ Loza, s frandzią Iadwabiu czerwone⁸⁰ a fzarego i s Capturem do wierłchu *WyprKr* 100v, 101.

Szeregi: »ława albo łoże« [szyk 1:1] (2): ftrachi czartowfkie zrzuczaią ludzie fpiące z ław albo z łoż, drugie z domow wynofzą *MiechGlab* *5v; *Mącz* 57b. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»łoże, posłanie« (2): Iefliż wfłapię ná łoże fwe do poślánia fpokoynego/ A iefliż dam fen oczom mym áby wždy odpoczynęły/ [...] Do tąd áż wždy znajdę mieyfce ku miefzkániu Pánu temu *LubPs* dd2v; *Cubitu surgere, Z łożá z poślánia wfłác. Mącz* 435b.

W przen (16) : *Leop Is* 57/7, 8; *RejPos* 264, 264v; *BudBib Is* 57/8 [2 r.]; A gdy wnątrznóć žiemfką/ ćiału dafz zá łoże/ Niech ćię dufzá wielbi/ moy odkupicielu. *GrabowSet* H, Hv; Kto fię/ [...] Pátrząc ná iáfnych gwiazd bláfk [!] niezduimiwa? Abo gdy światłem vderzy go w oczy Słońce/ ognińtym gdy fie kołem toczy? Ktore gdy z łożá powftawa fwoiego/ Iák oblubieniec obleczon z fzczyrego Złotá vbiorem *SzarzRyt* A3.

Zwroty: »w sercu łoże mieć« [szyk zmienny] (2): TWego rátunku/ Boże Pełny łáiki/ lutości/ Przećiw wężowej złości Wzywam: bo w fercu łoże/ Moim ma: pewnie/ bez ćiebie mnie zmoże. *GrabowSet D3, F4v.*

bibl. »słać [komu] łoże« (1): Pan go [wiernego] w przypadku iego łáikáwie wípomoże/ Y swoią włáfną ręką będzie mu słał łoże. *KochPs 60.*

Wyrażenia: »nieśmiertelne a niepokalane łoże« = symbol życia wiecznego (1): [Chrześcijanki] nie tylko sercem/ ále y ciałem się poświęcają. poczytájąc sobie zá rzecz nieprzyśtoyną/ áby roskośzy służyć miáło naczynie ná przyimowanie mądrości zgotowane: á żeby to rodzić miáło wedle ciałá/ ktore náśienia słowá Bołkiego y niepokalánego á nieśmiertelnego łożá prágna: z ktorego rodzą nigdy nieumierájące potomstwo. *SkarŻyw 363.*

»łoże serca« (2): A thák potym naydzieśz ná łożu sercá twego Bogá/ z którym przydzieśz do chwały wieczney. *HistRzym 117v, 117.*

»łoże żądóci cielesnych« (1): iest przykazanie Boże/ ktore nas wiezie do wefela wieczne^{go}/ ále muñiem pierwey oględáć fryierkę/ to iest ciałó ktore się przeciwu duży/ á naydzie się leżące ná łożu żądóci cielesnych. *HistRzym 66.*

Przen: metonimicznie: małżeństwo i współżycie płciowe (56) : Złym żonom czas nie [po]może, Im dalej, tym cięższe [łoż]e *BierRozm 4; RejPosWstaw [21²]v;* Niech Towáryszá życzliwego/ Iednemu łożu przyaciéla Mam z łáiki twoiey: inśzy więcey Chćali/ niech prośzą. *KochOdpr C4; KochWz 137; BielKron 104v;* Chodźmy vczćiwie/ iáko we dnie: nie w bieśiádách y piianśtwách: nie w cieleśnościách (*marg*) wł: w łożách [*in cubilibus*], to iest, nie w porubstwie áni w cudzołóstwie. (-) y rospuśnościách: nie w zwádzie áni w zazdrości *WujNT Rom 13/13 [przekład tego samego tekstu RejPosWstaw].*

Zwroty: peryfr. »być nieprawego, nie z własnego łoża [czyjego]« [szyk zmienny] (1:1) Ale Rochmidá iśz wiedziáłá/ Włodimirzá być niepráwego łożá/ (Bo go Swentosław z Maluśá miłosnicą miáł) niechciáłá ná to [*małżeństwo swoje z Włodzimierzem, bratem Jaropełka*] pozwolić *StrykKron 130, 452.*

»chować (w uczciwości) łoże« = żyć cnotliwie (1): Będzie też was obudwu serce/ łáiką śwá świętą s'prawował/ że się s'połecznie zgádzáć y w miłości żyć będziecie/ chowájąc w vćciwości łoże wáże. *KarnNap F4v.*

»(od) łoża się chronić, strzymać« = żyć wstrzemięźliwie (1:1): *BielKron 70;* Pothym Melánkolia pánuie od onego czáfu/ áż do Czternaśtego dnia Grudniá: á tedy [...] Łožá s'ychronić. *SienLek 42.*

»czynić (krzywdę) łożowi« = cudzołóżyć [szyk zmienny] (2): Abowiem ielliby Mąż z wolną niewiáłtą nierządu pátrzył/ tedy łożowi s'wemu krzywdę czyni *KuczbKat 320;* Bo naprzod stárlzy s'yn iego [*Jakuba*] Ruben/ wielkiego się grzechu dopuścił przeciw oycu/ krzywdę czyniąc cći iego y łożowi iego. *SkarŻyw 349.*

»łoże mazać; łoże się maże« (1:1): A ielliby Mąż wolny z cudzą Żoną s'prawę miáł/ tedy cudze łoże plugawością cudzołózną się máże. *KuczbKat 320;* iáko moześz nędzny oycze do ták wielkiej [...] s'prośności/ przywodzić myśl swoię/ áby corká oycowskie y máćierzynłkie łoże mázáć miáłá? nigdy tego nieuczynię. *SkarŻyw 487.*

»spolne [z kim] miewać łoże« (1): w pálásu swoim dał był [Aristodemus] ná powietrzu zawięzić komoreczkę máłą thák wyfoko/ gdzie aż po drábinie muiał chodzić/ á tám spolne z białągłową swoią miewał łoże *Górndworz Gg6v*.

»uchodzić łoża« = *uniknąć małżeństwa* (2): [mówi Dydona] Bom AEneaszá iáko żywá nie widziáła/ Anim w Troiánkié burdy Afriki poznáła: Ale vchodząc łożá Iárby Irogiégo/ Puscilám się ná ostrosć mieczá śmiertelnégo. *KochFr 92; KochDz 108*.

»uznać łoże w grzechu, złościwe« (2:1): *Leop Sap 3/13; BibRadz Sap 3/13; Szczęśliwa/ prawi/ niepłodna y niepokalána/ która nie vznáła łożá w grzechu [quae nescivit torum in delicto Vulg Sap 3/13]/ będzie miáła owoc/ y ośobną chwałę między dufzámi świętymi. WerKaz 293*.

»wstąpić na łoże [czyje]« = *cudzołożyć* (1): [Jakub do synów swoich] Ruben pirworodny fynie/ tyś iest moc moiá á początek boleści moiey/ [...] rozláeś sie iáko wodá/ nie rość/ boś wftąpił ná łoże oycá twego/ á polzkárádziłeś pościel iego [ascendisti cubile patris tui et maculasti stratum eius. *Vulg Gen 49/4*]. *BielKron 18v*.

»wykroczyć z łoża« [o zdradzie małżeńskiej] (1): Fidem coniugii violare, Wykroczić/ z łożá/ zgwałćić małżeński łtan. *Mącz 498b*.

»wypowiedzieć [komu] łoże« (1): póydzie ná cię łztuká/ Poczet łzwágrow wielki/ bydź może/ że y łluká. Nie zliczył trzech przed nimi/ wypowiedź y łoże *GosłCast 46*.

Wyrażenia: »łoże małżeńskie« (9): *OpecŻyw 4; LibMal 1549/150v*; Wierę bych ia tego ták bárzo Dworney pániey zá złe niemiał/ kiedyby sie oná/ widząc niemiłość mężowę [...] y wzgárdę małżeńkíego łożá/ kogo inego rozmiłowáła. *Górndworz Cc, Y6v; KochPieś 50*; A iáfnowdźięczny związek łożá małżeńkíego/ Poczciwą iest roskofzá człowieká káżdego *GosłCast 59, 59*. Cf »dziatki łoża małżeńkíego«, »syn łoża małżeńkíego«.

bibl. »łoże niepokalane« = małżeństwo; torus immaculatus PolAnt, Vulg (6): SeklKat K4v; Vtciwe małżeńftwo we wślytkich/ á łoże nyepokaláne. Ale kurewniki y cudzołożniki będye Bog ładził *KromRozm I C2; KrowObr 235; BibRadz Hebr 13/4*; Vczciwy iest Stan małżeńki/ Záleca gi Páweł święty; Y łoże niepokaláne/ Czyłte w tym to świętym łtanie. W którym Pan Bog ten ślub łprawił/ *ArtKanc V2v; WujNT Hebr 13/4*.

»łoże niepomazane« (4): Kthorzy vćiwe małżeńftwo łromoćicie/ łoże nie pomázáne/ pomázánym/ y nietyftym zowiećie/ záco Panu Bogu dnia oštátetznego odpowięćić/ mućicie y będziećie. *KrowObr 227, 221, 227, 228*.

»porządne łoże« (1): Cudzołoftwo/ iest krzywdá porządnego łożá/ choćiáby ono cudzym/ chocia włáfnym było. *KuczbKat 320*.

»społeczność łoża urzędnego« (1): Chce [cię] ten w świętą spóleczność łożá vrzędnego/ Który możnym królem iest páńftwá łzérokiégo. *Górntroas 58*.

Wyrażenia peryfr. oznaczające prawowite urodzenie:»syn cnego łoża« (1): Dzielił się Kukułczy syn gniadem y obłowem Z fynámi cnego łożá: Y był brátem nowym *KlonWor 63*.

»dzieci dobrego łoża« (2): temu ładowi Duchownému należy dowiedzić sie y ładzić/ które dzieći dobrégo łożá łá álbo nie [de legitimi vel illegitimi tori liberis natalibus *JanStat 237*]. (*marg*) Dobrowolne. (–) *SarnStat 214 [idem] 643*.

»dziatki łoża małżeńskiego« (1): Poştánowił Bog niebieski: By fię ludzie rozmnażáli/. A ten to świat nápełniáli. A nierządu poniecháli/. Cnotliwie fię tu chowáli; Dziatki łożá małżeńskiego/. Wychowáli ku czći iego. *ArtKanc* V2v.

»syn łoża małżeńskiego« (1): *WujNT Luc* 5/34 cf »łożnica abo łoże«.

»potomek uczciwego łoża« (1): [przysłowie to] tak mamy rozumieć/ ábyfmy [...] zoştawily po łobie potomky wczciwego łoża ktorzy by go też chwalily. *SeklKat* Lv.

»(syn) własnego łoża« (2): Yęczye też ktemv dvchownemv łádv przyśluffe naidovacz y łádzicz włáfnego abo nie włáfnego łoża i vrodzenia. *ComCrac* 20v; *Murm* 168.

Szereg: »łożnica abo łoże« (1): Zali możecie wczynić/ żeby synowie oblubieńcowi (*marg*) Synowie łożnice ábo łożá małżeńskiego. G. Hebraim. to ięft śwátowie. (-) pościli/ poki z nimi ięft oblubieniec? *WujNT* 211.

Wyrażenia peryfr. oznaczające nieprawowite urodzenie: »syn cudzego łoża« (1): *Naturalis filius*, *eyn elicher fun ader eyn vnelich fun*. Włáfnego łożá álbo cudzego syn *Verum apud Suetonium pro legitimo accipitur et opponitur adoptiuo*. *Murm* 168.

»nierządnego łoża dziatki« (1): Dla czego też *Bog*/ y podziŃieyfzy dzień/ nie Ńkąd inąd/ iedno z porządney małżeńŃkiewy miłości/ chwálce łobie obiera. A mámzerom [!]/ to ięft/ nierządnego łożá dziatek nie rad ćierpi *CzechRozm* 163.

»od nieprawego łoża plemię« (1): A synowie cudzołożnikow/ w wyniŃfczeniu będą/ á od niepráwego [!] łożá/ plemie będzie wygládzone [*et ab iniquo toro semen exterminabitur*]. *Leop Sap* 3/16.

»nie poczwiwego (a. nieuczciwego) łoża syn« = *spurius PolAnt* (2): *Diogenes* człowcyk yeden wczony/ z nyeuczciwego łożá synowi gdy ćilkáyac kámyeńmi ludzyom Ńye przykrzył/ rzekł: Wyáruy Ńye ábys w oycá ktorego nye tráfił/ znáczac tho iż nywedyzyeć było/ kto mu był práwym/ pewnym/ y ifnym oycem. *GliczKsiąż* B2v; *BibRadz Deut* 23/2.

[»złego łoża syn«: gdyście zákazáli *Mámzerów* ábo złego łożá synow do Krztu przypuŃczac *ŚmigłAbsurda* 32.]

»potomstwo łoża złoŃciwego« (1): Ale synowie cudzołożnikow od rzeczy śwíętych zábronieni będą/ á potomŃtwo łożá złoŃciwego będzie wygládzone. *BibRadz Sap* 3/16.

2. Narzędzie tortur; *catasta, eculeus BartBydg* (5) :

Wyrażenie: »łoże żelazne« (1): *Catasta, eculeus, oszaka, genus fuit tormenti, martyrii, loze zelyazne BartBydg* 24b.

W przen (4) :

Wyrażenia: »krzyżowe (twarde) łoże« = o narzędziu męki i ofiary *Chrystusa* [*szyk* (3:1)] (4): á temu ktoremu ták [*Matko niepokalana*] ŃcieleŃz ty pieluŃzki/ łożá krzyżowego będzie trzeba. *SkarŻyw* 112; *GodźieneŃ P. Iezu ChryŃte* wŃzelkiewy czći y chwały/ zbáwiennym Ńiedmi Ńłow teŃtámentem/ wŃzyŃtkim ná krzyżowym łożu zálecony. *LatHar* 543; *IEzu teŃtámentem* Ńiedmi Ńłow/ ná twárdym krzyżowym łożu/ śwíátu zá kápłaná/ krolá/ páŃterzá/ Ńędźiego/ *Bogá* y człowieká prawdźiwego ofobliwie wdány/ zmiłuy Ńie nád. *LatHar* 339, 248.

3. *Prawdopodobnie rodzaj lektyki* (1) :

Wyrażenie: »łotrowskie łoże« (1): Decaphorus, Lectica quae fertur a decem hominibus, Lotrowskie łoże. *Mącz* 78d.

4. *Koryto, rów; alveus, fossa Cn* (5) : Wybráwłszy łoże Vpułtowi wedle potrzeby/ włóž chrółtem pięknym długim Brzozowym/ álbo Choiną równiuchno warftwę *Strum* M4, I4v [2 r.], L2v [2 r.].

W charakterystycznym połączeniu: łoże wybrać (5).

5. *Obsada czegoś, podstawa, na której coś jest wsparte czy umocowane* (3) : pobrano im theż włyfłtki hákownice żelázne/ kthorych było w iednym łożu po łześci y w drugim po ośmi ná dwu kołkách lekkich przypráwione *BielSpr* 69v; Ná lozach máią [łodzie] łtać/ ktore máią byđż záwždy ná zamiar w domu álbo we dworze *GostGosp* 88; [młynarze [...]] uznali to [...]; ku temu žeby u Nowego młyna progi, łoża były więcej niż pół łokcia podwyższone *OpisyPozn 1592 nr 19, 1592 nr 19* [3 r.].

a. *Podstawa broni palnej, do której przymocowana jest lufa* (1) : Kędy łády/ tedy łtárą drzewinę/ wiśninę/ zbieráiąc palić/ z tych naylepfzy popioł: á z drzewá ieśli niezbućniáłe/ łożá do ruśnic/ álbo inłze łtátki. *GostGosp* 124; [Działo żelazne na półtora łokcia samo w sobie, oprócz łoża, nieoprawne. *LustrWpol* I 89; Moździrzyk 1 nikczemny i zardzewiały, a drugi moździrzyk w łożu niedobry, a trzeciego jedno łoże, sam się spadał w sztuki. *LustrWpol* I 110; *ŹródłaEkMalb* II 87 [4 r.], 88 [9 r.]].

6. *anat. Błona tworząca rodzaj worka, w której rozwija się płód w łonie matki; bulga, volva Cn* (4) : Wodka Balfamowa [...] wywodzi/ Theż Łoże w kthorym dziecię leży w żywocie vmarłe. *FalZioł* II 4d, I 143b; Krolewnie łmrod morłki á wzburzenie morłkie przekażáły/ á cżás łie przybliżał dziećięciu: á ták z boleściámi okrutnemi/ łoże łie w niey záwroćilo/ á przeto niemogła porodzić dziećięciá bárzo długo. *HistRzym* 15v.

W przen (1) : Y rzekli kniemu [Izajaszowi]/ ták mowi Chyzkijahu/ dzień kłopotu/ łáiánia/ bluznierłtwá dzień ten przyłzedł płód áz do łożá/ á łiłi niemáłz ku rodzeniu [venerunt filii usque ad partum, et vires non habet parturiens]. *BudBib* 4.Reg 19/3.

7. *bot. Miejsce nasienia w łupinie* (1) : mnieyłzi łkoczek iełt přędfzi á iako łkoro zezra: tak wnet s łwego łoża [łiadłá *SienHerb* 76b] wyłkoczy *FalZioł* I 62d.

Synonimy: 1. pośłanie; 3. koryto, rów; 4. podpora, podstawa, stojak; a. osada, podsada; 5. sekundina; 6. siadło; 7. siadło.

Cf **ŁOŻKO, ŁOŻNICA, ŁOŻYSKO**